

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ АДАПТАЦІЇ ЛІСОВОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ ДО НАСЛІДКІВ ВПЛИВУ СВІТОВОЇ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

На сучасному етапі існування людство досягло небачених висот розвитку. Однак цей розвиток не тільки дає можливість користуватися благами постіндустріального інформаційного суспільства, а й зумовлює гострі кризові явища в усіх сферах суспільного буття. Людство починає усвідомлювати згубність безмежної експлуатації природних ресурсів, яка призводить до їх виснаження, деградації довкілля та несе пряму загрозу життю людини. Усвідомлення безперспективності економічного зростання на класичних ринкових засадах, яскравим підтвердженням чого є теперішня світова фінансово-економічна криза, зумовлює необхідність переходу на принципи еколого-економічного мислення, базисом якого є гармонізація взаємовідносин суспільства і природи.

Визначальним чинником виробництва відповідно до теорії екологічної економіки є природне довкілля, вагомим елементом якого є ліси. Ліси виконують багатофункціональну роль у житті людини. Найголовнішими функціями лісів є підтримання екологічної стабільності довкілля та забезпечення різноманітних потреб людини у лісових ресурсах задля зростання суспільного добробуту.

Сьогодні внаслідок небезпечного поєднання впливу світової фінансово-економічної кризи з очевидним загостренням екологічних загроз для життя на планеті, пов'язаних із нещадною експлуатацією природних ресурсів та глобальними змінами клімату, лісове господарство зустрічається із новими, незаними раніше викликами, адекватну відповідь на які можна дати, забезпечивши переорієнтацію його розвитку на еколого-економічні засади. Аналіз впливів світової фінансово-економічної кризи на лісовий сектор дасть можливість розглянути альтернативні підходи до знаходження шляхів виходу із кризового стану.

Дослідження передбачало такі етапи: вибір методики дослідження, збір матеріалів, їх обробка й аналіз отриманих результатів, формування висновків. У процесі проведеного дослідження використовувалися такі методи: аналітичний, статистичний та економіко-математичний.

Методологічною основою дослідження є сучасні теорії екологічної економіки, наукові розробки з питань сталого соціально-економічного розвитку, праці українських та зарубіжних учених із проблем раціонального використання, відтворення та охорони лісових ресурсів. При підготовці публікації використовувалися дані Державного комітету лісового господарства України, його територіальних управлінь.

Світова фінансова криза завдала серйозного удару економіці України. Наслідком її впливу стало падіння обсягів виробництва практично в усіх галузях економіки, зниження споживчого попиту, нестабільність валютного курсу, подорожчання енергоносіїв, скорочення зайнятості. Масштаби впливу світової фінансової кризи в Україні стали ще більшими через перманентну політичну нестабільність. У цій ситуації кризові явища не могли не проявитися у діяльності лісового сектору економіки України. Падіння попиту на деревину на внутрішньому і зовнішньому ринках виявилось у суттєвому спаді обсягів лісозаготівель (табл. 1).

Усіма видами рубок підприємствами системи Державного комітету лісового господарства України у першому півріччі 2009 р. заготовлено 4628,9 тис. м³ деревини, що порівняно з аналогічним періодом минулого року на 1294,9 тис. м³ (24,4%) менше. Від рубок головного користування заготовлено 2591,8 тис. м³ деревини, що на 561,0 тис. м³ (17,8%) менше до аналогічного періоду 2008 р.

Таблиця 1. Заготівля деревини у лісах державної форми власності

Управління	Заготовлено деревини				% заготівлі порівняння 2009 р. до 2008 р.	
	6 місяців 2008 р.		6 місяців 2009 р.		усього, %	у т.ч. від РГК, %
	усього, тис. м ³	у т.ч. від РГК тис. м ³	усього, тис. м ³	у т.ч. від РГК тис. м ³		
Рескомліс АР Крим	21,0	0,0	24,8	0,0	118,0	0,0
Вінницьке	240,0	128,0	194,0	105,4	80,9	82,3
Волинське	361,3	198,7	258,6	164,6	71,6	82,8
Дніпропетровське	25,5	0,0	13,9	0,0	54,5	0,0
Донецьке	25,3	0,0	25,0	0,0	99,0	0,0
Житомирське	860,5	560,1	685,2	465,5	79,6	83,1
Закарпатське	367,9	202,6	314,1	152,1	85,4	75,1
Запорізьке	10,8	0,0	10,4	0,0	96,5	0,0
Івано-Франківське	348,3	158,4	301,4	141,4	86,5	89,3
Київське	457,3	264,1	285,0	206,3	62,3	78,1
Кіровоградське	96,5	19,7	63,5	15,2	65,8	77,0
Луганське	98,9	16,5	72,9	13,0	73,7	78,9
Львівське	460,2	253,9	315,3	200,3	68,5	78,9
Миколаївське	20,5	0,0	17,7	0,0	86,5	0,0
Одеське	46,6	4,7	38,2	0,3	82,0	5,9
Полтавське	138,1	50,8	114,7	33,0	83,1	65,0
Рівненське	609,3	293,1	479,9	249,1	78,8	85,0
Сумське	357,7	181,8	281,1	198,9	78,6	109,4
Тернопільське	102,6	68,7	64,8	36,7	63,2	53,4
Харківське	185,7	28,2	136,7	20,5	73,6	72,8
Херсонське	79,4	0,0	49,2	0,0	62,0	0,0
Хмельницьке	226,3	113,1	190,2	102,7	84,0	90,8
Черкаське	265,9	129,9	204,6	110,6	76,9	85,2
Чернігівське	452,0	294,6	266,9	203,2	59,0	69,0
Чернівецьке	266,2	185,1	220,6	173,0	82,9	93,5
Усього	6123,8	3152,0	4628,7	2591,8	75,6	82,2

Із загального обсягу заготовленої деревини реалізовано у круглому вигляді 4259,3 тис. м³. За напрямками реалізації 3325,6 тис. м³ реалізовано на внутрішньому ринку, що на 709,3 тис. м³ (17,6%) менше ніж у першому півріччі 2008 р. та 933,7 тис. м³ реалізовано на експорт, що в 2 рази менше до відповідного періоду 2008 р.

Із початку цього року перероблено на власних потужностях лісових підприємств 566,2 тис. м³ деревини, що на 132,9 тис. м³ менше, ніж у минулому році. На власні потреби підприємств використано 112,8 тис. м³ деревини.

Усього випущено продукції переробки деревини на суму 228,0 млн. грн., що на 24,9 млн. грн. (10,9%) менше, ніж за 6 місяців 2008 р. У першому півріччі поточного року випуск продукції з одного кубометра

переробленої деревини склав 421,8 грн., що на 12,5% більше, ніж у відповідному періоді минулого року.

Одним із важливих показників, які характеризують ефективність переробки, є виробіток на одного працюючого, який станом на 1 липня 2009 р. становить 38,1 тис. грн. Зазначений показник збільшився порівняно з першим півріччям 2008 р. на 13,3%.

Станом на 1 липня 2009 р. на складах підприємств знаходиться 938,7 тис. м³ лісопродукції, що порівняно з 2008 р. на 398,2 тис. м³ (29,8%) менше. Слід зазначити, що майже половина обсягу заготівлі деревини проведена підприємницькими структурами на умовах договорів підяду.

У табл. 2 подано аналіз витрат на заготівлю лісопродукції та фінансові

результати діяльності підприємств Держкомлісгоспу України. Як видно із зазначеної таблиці, витрати на заготівлю лісопродукції за перше півріччя поточного року становили 968528 тис. грн., що на 22% менше, ніж у 2008 р. Питома вага витрат на придбання сировини і матеріалів зростає унаслідок підвищення вартості паливно-мастильних матеріалів, у той час як питома вага заробітної плати у загальній сумі витрат зменшилася за рахунок розширення послуг сторонніх організацій (виконання лісозаготівельних робіт суб'єктами підприємницької діяльності). Вартість утримання та експлуатації обладнання, загальнопромислові витрати, інші витрати залишилися на рівні відповідного періоду минулого року.

Звертає на себе увагу низька рентабельність лісозаготівель, яка по різних областях становить 2-4%.

У першому півріччі 2009 р. підприємства Держкомлісгоспу України отримали 18860,6 тис. грн. прибутків та 3141,3 тис. грн. збитків.

Обсяг реалізованої продукції за 6 місяців 2009 р. склав 125365 млн. грн. і скоротився порівняно з відповідним періодом 2008 р. на 273,4 млн. грн., або на 18%. Реалізація продукції на 1 га лісового фонду склала 169 грн. і скоротилася на 37 грн. (18%). Реалізація на одного працюючого в еквіваленті повної зайнятості склала 22301 грн. і зростає на 656 грн., або на 3% (табл. 3).

На ведення лісового господарства всього було направлено 578,4 млн. грн., із них – 405,3 млн. грн., або 70% – власні кошти підприємств.

Станом на 1 липня 2009 р. середньомісячна заробітна плата в еквіваленті повної зайнятості склала 1406 грн. і зростає порівняно з відповідним періодом минулого року на 22 грн., або 2%. Чисельність працюючих станом на 1 липня 2009 р. склала 56207 осіб і скоротилася на 14333 особи, або на 20%.

В Україні на сьогодні склалася модернізована пострадянська модель інституційних рамок управління лісами і лісовим господарством. Необхідно зазначити, що ця модель протягом періоду трансформації від централізованої

адміністративно-командної економіки до ринкової продемонструвала свою ефективність, що дало можливість зберегти важливу роль лісового господарства в економіці України. Разом із тим чинна модель потребує реформування з огляду на виклики, пов'язані зі світовою фінансово-економічною кризою, прагненнями України стати членом спільноти європейських держав та ін. Головною місією нової системи управління лісами в Україні має стати забезпечення управління на засадах сталого розвитку.

Високі темпи глобалізації ще більше посилюють труднощі, пов'язані з управлінням лісовим господарством, тоді як фінансова криза, що вибухнула останнім часом, ще більш підкреслює ті виклики, з якими лісовому сектору доведеться зіткнутися. Реагуючи на ці виклики, країни адаптують свою політику і законодавство, а також роблять спроби реформувати інституції, включаючи державні відомства, що входять у лісовий сектор. Відповідно, інституційний ландшафт лісового господарства переживає істотні перетворення. Проте проведення реформ у рамках інституцій державного сектору все ще залишається непростим завданням, належить ще здолати важливі виклики, аби адаптувати інституційні рамки до змін [1].

Критично важливим елементом інституційної реформи є забезпечення її фінансування. Загально визнаним є те, що суспільні функції, пов'язані із відтворенням і менеджментом лісів, мають отримувати фінансову підтримку з державного бюджету. Наскільки ці фінансові потоки мають бути пов'язаними із потоками, що їх формують державні лісогосподарські підприємства залишається відкритим питанням. У більшості країн Центральної та Східної Європи (за винятком Естонії), держава витрачає на лісовий сектор (включаючи витрати на ведення лісового господарства, охорону лісів, менеджмент природоохоронних територій на землях лісового фонду), більше, ніж отримує від лісового фонду у вигляді податків і зборів. У деяких країнах Європи держава додатково субсидує державні підприємства, в інших доходи від їх діяльності поповнюють державний бюджет.

Майбутні технологічні й інституційні зміни в лісовому секторі будуть зумовлені такими чинниками:

зростаючим суспільним усвідомленням екологічних та економічних загроз, пов'язаних із зміною клімату на планеті;

необхідністю підвищення ефективності використання енергії та скорочення капіталоемності виробництва ;

прагненням до більш сталого ведення лісового господарства й ефективнішого використання лісових ресурсів, включаючи переробку, повторне використання і перетворення на біоенергію;

орієнтацією на задоволення потреб споживача і сегменти ринку, орієнтовані на високоякісну продукцію [2].

Незважаючи на відмінності між регіонами та тимчасові кризові явища, у цілому у Європі склалася сприятлива для соціального й економічного розвитку ситуація. Зниження демографічної напруженості, помірне економічне зростання, високорозвинені політичні й інституційні механізми, посилення суспільного усвідомлення важливості проблем охорони довкілля та особливо зміни клімату, а також високий рівень інвестицій у науку і технології полегшують перехід до заснованої на наукових підходах постіндустріальної екологічної економіки, яка будується на сталому і справедливому використанні природних ресурсів і довкілля. У різних країнах цей перехід відбуватиметься з різною швидкістю. Там, де присутня висока екологічна свідомість населення, а також сильне політичне прагнення до інвестування у «зелені технології», а також до посиленого впровадження в життя екологічно спрямованих знань і практик, такий перехід носитиме більш швидкоплинний характер. Проте у країнах із нижчим рівнем доходів питання охорони довкілля і сталості розвитку можуть ще тривалий час не бути пріоритетними, і перехід до суспільства із «зеленою економікою» здійснюватиметься повільніше. У багатьох випадках промислові галузі продовжуватимуть переносити виробництво у країни з нижчими

виробничими витратами (і менш жорстко регульованим природоохоронним законодавством). Інвестиції, як і раніше, фокусуватимуться на підвищенні конкурентоспроможності у традиційному сенсі, і тенденції несталого виснажливого лісокористування можуть зберегтися.

Європейський сектор лісового господарства буде вимушений розробити новий асортимент продукції з високою доданою вартістю для задоволення зростаючого попиту на більш екологічно чисті, так звані «зелені сировинні матеріали» і «зелену енергію». Це необхідно для протидії зростаючій конкуренції з боку альтернативних до деревини матеріалів, а також для забезпечення переваг у конкурентній боротьбі з країнами, що володіють дешевшими сировиною, енергоносіями і робочою силою [3]. Це потребує також відповідної перепідготовки фахівців та інституційних трансформацій не лише у сфері бізнесу, але й державних органів лісового господарства.

За твердженнями департаменту лісового господарства FAO, проголошеними 10 березня 2009 р. на прес-конференції у Римі, до десяти нових мільйонів «зелених» робочих місць може бути створено, за умови інвестування у стале управління лісами. Оскільки внаслідок економічного спаду в умовах фінансової кризи втрачаються робочі місця, то менеджмент лісового господарства на засадах сталого управління лісами міг би стати засобом створення мільйонів нових робочих місць, допомагаючи скоротити бідність і поліпшити стан довкілля. Інвестиції у досягнення сталості лісового господарства можуть суттєво послабити процеси зміни клімату і прискорити адаптацію до них. За даними досліджень Міжнародної організації праці, безробіття у всьому світі може зрости із 179 млн. чол. у 2007 р. до 198 млн. чол. на кінець 2009 р. у випадку реалізації кращого сценарію, а за реалізації найгіршого сценарію – до 230 млн. чол. [2].

Збільшення інвестицій у лісове господарство може забезпечити нові робочі місця безпосередньо в лісовому господарстві й агролісівництві. Воно сприятиме розвитку

лісового господарства у структурі фермерських господарств, поліпшенню охорони лісів від пожеж, розвитку зеленого туризму та рекреаційного лісокористування, розширенню міських зелених зон, відновленню деградованих лісів і насадженню нових лісів.

Низка країн, наприклад Сполучені Штати і Республіка Корея, уже включили питання розвитку лісового господарства до економічних планів виведення економіки зі стану рецесії. Важливим напрямом зростання зайнятості сільських територій в Індії вважають саме розвиток лісового господарства та створення нових робочих місць у цьому секторі (це гарантує спеціальна програма розвитку лісового і аграрного сектору економіки).

Висновки. Наслідки світової фінансово-економічної кризи у лісовому секторі економіки України характеризуються погіршенням таких індикативних показників, як спад обсягів заготівлі деревини, зменшення обсягів реалізації продукції, вивільненням частини працівників, зменшення доходів та іншими негативними явищами. Протистояти кризовим явищам можливо за рахунок освоєння нових, екологічно орієнтованих ринків, створення нових робочих місць і загальної екологізації лісопромислового комплексу України.

Конкретні заходи пом'якшення негативних наслідків фінансово-економічної кризи, на нашу думку, полягають у нижченаведеному.

Необхідно проводити постійний моніторинг ринків лісопродукції (зовнішнього та внутрішнього) із метою пошуку нових ринків, визначення оптимальних напрямів та обсягів реалізації лісопродукції та можливостей розширення її асортименту.

Заготівлю (добування) деревини проводити з урахуванням попиту на деревину, не допускаючи понаднормативних залишків деревини на складах і втрати її якості.

Із метою скорочення витрат на перевезення деревини нарощувати її реалізацію з верхніх і проміжних складів.

Практикувати поставки лісопродукції на умовах франко-склад продавця, що дасть змогу скоротити використання високовартісного залізничного транспорту.

Здійснювати перехід до використання великотоннажних лісовозних автомобілів як альтернативи залізничному транспорту.

Запровадити на кожному підприємстві режим економії через упровадження енергозберігаючих технологій на лісозаготівлях та переробці деревини.

Забезпечити залучення на тендерних засадах суб'єктів підприємницької діяльності до виконання лісопромислових, лісогосподарських та інших робіт.

Провести детальний аналіз усіх статей витрат із метою скорочення непродуктивних витрат і втрат, зниження собівартості продукції.

Провести оптимізацію структури лісових підприємств.

Забезпечити ефективне використання майна шляхом передачі в оренду та відчуження майна, яке не використовується у виробничому процесі.

Задля розширення діапазону можливостей збільшення доходів нарощувати залучення інвестицій шляхом передачі лісових ділянок у тимчасове користування для рекреаційних та інших потреб, які не пов'язані з експлуатацією (добуванням) ресурсів деревини.

Забезпечити реалізацію лісопродукції з лісів, які пройшли міжнародну екологічну сертифікацію, на світових екологічно орієнтованих ринках деревини та виробів із неї.

Література

1. Адаптация политики и институтов в области лесного хозяйства к переменам. Комитет по лесному хозяйству, девятнадцатая сессия. Рим, Италия, 16-20 марта 2009 г. // COFO 2009/6, 12 декабря 2008 г. – 4 с.

2. Forests and the global economy: 10 million new jobs. Sustainable forest management could become a means of creating millions of new green jobs. – <http://www.fao.org/news/story/en/item/10442/icode/>.

3. State of the World's Forests 2009. –
Rome: FAO, 2009. – 168 p.